

A nekromanteia-jelenet Lucanus Pharsalia című művében

A kora császárkorban az irodalommal csak egy bizonyos réteg foglalkozott. Fokozatosan előtérbe kerültek az olyan szerzők, akik távol Rómától valamelyik tartományba születtek. A kultúra egyre inkább hanyatlásnak indul, a társadalom véleményének figyelmen kívül hagyása pedig ahhoz vezetett, hogy az emberek a régi eszmei hagyományokból merítettek erőt. A császárság intézményéből teljesen kiábrándult társadalom érdeklődési köre kitágult, a főként keletről érkező misztériumok, istenségek és bűbájosok és próféták iránt nőttön nőtt a kíváncsiság – az emberek kétségbeesetten kapaszkodtak minden olyan kultuszba, amely számukra megváltást ígért. Ilyen társadalmi és politikai viszonyok között alkotott Marcus Annaeus Lucanus, fő műve, a *Pharsalia* (vagy másik címén: *A polgárháborúról*) című eposza befejezetlen maradt, első három énekét még Lucanus életében adták ki, a maradék hetet pedig halála után tették közzé. A mű feltehetőleg Kr. u. 59 és 65 között íródott. Az eposz témájaként Caesar és Pompeius pharsalusi ütközete (Kr. e. 48. aug. 9) szolgál. Az eposz elején nem foglal állást egyik oldalon sem, mindkét felet elítéli hataloméhátsége és nagyravágyása miatt, azonban később mindinkább Caesar alakját festi meg a lehető legsötétebben, diktátori uralmát és politikáját mérhetetlen ellenszenvvel írja le, nem is annyira Caesar személye ellen indít támadást, hanem a diktátoron keresztül Nero alakja és gyakori kegyetlenkedései idéződnek meg. Egyetlen pozitív hőse az eposznak az ifjabb Cato, jellemét rendkívül tisztán festi meg és azonosul is vele a költő. A Vergiliusra oly jellemző optimista műtszemlélet teljesen hiányzik ebből az eposzból. Aeneas bármilyen viszontagság is érte, és bármilyen lehetetlennek tűnő helyzetbe került, a pozitív világszemlélete és az isteni gondviselés mindig előrelendítette őt. A *Pharsaliában* nincsenek istenek, nem vesznek részt az emberiség sorsának intézésében, egyetlen ember feletti hatalom van erőteljesen jelen a műben, ez nem más, mint az elrendelt végzet, amely a saját törvényei szerint rendezi át az emberek és államok közötti erőviszonyokat. Míg az *Aeneis* az Augustus-kori Róma nagyságát dicsőítette, addig a *Pharsalia* szerint Caesar hatalomra kerülésével ér véget Róma dicsősége és fénykora. Az eposz rendkívül kedveli az erőteljes képeket, a szinte már horrorisztikus leírásokat, nem idegenkedik a szóismétléstől sem a naturalisztikus megformáltság érdekében.

Az eposz hatodik éneke a legjobb példa arra, hogy Lucanus mennyire érzékletesen tud nyomasztó atmoszférát teremteni költői tehetsége segítségével. Művében a halotti jóslás szertartását egy thessaliai boszorkány végzi, Erictho. Thessaliát egyébként a boszorkányság központjának tartották az ókorban, nem véletlen, hogy Lucanus is egy nagy múltú városból származtatja a varázslónőt. Hogy Erictho tényleg létezett-e, vagy csak más korábbi irodalmi műveket vett alapul a költő, nem tudni, mindenesetre párhuzamba lehet állítani Erictho alakját Vergilius Allecto fúriájával. Allectót a „szörnyeteg istennők vak, lenti honából” hívja fel Iunó, hogy bontsa meg a békekötést, és hintse el a háború magvát az aeneidák és a rutulusok között, „hogy kardot kérjen, követeljen s kapjon az ifjú.” (*arma*

velit poscatque simul rapiatque inventus) Mindkettő nőben közös a vérszomj, a pusztítás és az emberek tömeges hullása, valamint a káosz iránt érzett gyönyör. Szintén analógiaként felhozható a két boszorkány külsejének leírása is, Vergilius kék hajfürtökről tesz említést, melyek között kígyók tekeregnek, és Allecto arca „oly vad, s annyi alakban ijeszt, sűrű kígyóktól feketéllvén” *Erichtho* öltözete teljesen disszonáns és a fúriákhoz hasonlítja a költő (*discolor et vario furialis cultus amictu induitur*) és a hajában pedig félelmetes viperák sziszegnek (*coma vipereis substringitur horrida sertis*). Valószínűleg a különböző színek kombinálása védőfunkciót tölthetett be a nekromanteia során. Amikor pedig *Erichtho* bosszankodva az akaratának nem engedelmeskedő testet megkorbácsolja kígyókkal (*verberat immotum vivo serpente cadaver*) azt a vergiliusi eposzban Allecto „két kígyót kiszakítva hajából megsuhogtatja e korbácsot” (*geminos erexit crinibus anguis verberaque insonuit rabidoque haec addidit ore*) jelenettel lehet párhuzamba állítani.

Lucanus rendkívül érzéketesen írja le, hogy amikor *Erichtho* kimerészkedik a felszínre, milyen pusztításokat visz véghez fertőző jelenlétével, az eddig természetben bővelkedő felszín lépteitől felperzselődik (*semina fecundae segetis calcata perussit*), és dögletes leheletével beszenyeezi a levegőt (*letiferas spirando perdidit auras*). Az irodalomban eddig említett boszorkányoktól tehát teljesen különbözik az alakja, ő közvetlen kapcsolatban áll az alvilággal, ismeri a Styx házának minden titkát egyedülként a halandók között; az eddig említett varázslónők hatalma a felszínre korlátozódott, a halandók számára végeztek különböző mágikus praktikákat. Lucanus szerint *Erichtho* tevékenysége még a boszorkányok között is példa nélküli, nem folytatja az eddigi hagyományokat, hanem megújítja azt (*hoc scelerum ritus, haec dirae crimina gentis / effera damnarat nimiae pietatis Erichtho / inque novos ritus pollutam duxerat artem*). Nem riad vissza áldozatai megcsonkításától sem, kimondottan örömet leli benne, és gyilkol is, ha a rituálé friss vért kíván, hiszen *hominum mors omnis usu est*. Párhuzamba lehet állítani még a vergiliusi Sibyllával is a thessaliai boszorkányt, noha sok esetben különböznek.

Erichtho rendkívül boldog, hogy az egész szertartást ő végezheti el, nem úgy, mint Sibylla, aki csak útmutatást ad az alvilágba történő leszálláshoz. A szertartás során Sibylla a lehető legnagyobb tisztelettel bánik az áldozatként felhasznált Misenus testével, és a jósnő parancsára tüstént máglyán elégetik. Lucanus eposzában egy még el nem égetett test szükségeltetik a szertartáshoz, és csak a rítus végén égetik el a tetemet. *Erichtho* varázserejét sokkal részletesebben írja le a műben, amikor Sibylla az alvilági isteneknek áldoz, „elkezd lába alatt bömbölni a föld, és reszket az erdő, s mintha kutyák vinnyognának valahonnan az éjből: ott jön az istennő” (*sub pedibus mugire solum, et iuga coepta moveri silvarum, visaeque canes ululare per umbram, adventante dea*), ezzel szemben *Erichtho* hangja a farkas vonyításához, kutya ugatásához, az éjjeli bagoly rikoltozásához, a kígyó sziszegéséhez, és megannyi bestia rekedt üvöltéséhez hasonlatos, oly nyelven kántál, amely különbözik az emberi nyelvtől (*dissona et humanae multum discordia linguae*). Szintén némi hasonlóságot mutat a vergiliusi eposzsal a keresés-motívum. Míg Aeneasnak az aranyágot kell felkutatnia, addig *Erichthonak* egy alkalmas testet kell találnia; mindkét esetben egy barlang szolgál helyszíneként a rituális cselekménynek, Lucanus leírása némiképp a vergiliusi Avernus-bejáratot idézi meg vizuálisan, és mindkét barlang el van zárva egy árnyékos fával. (Az *Aeneis*ben *arbore opaca*, a *Pharsaliában* *taxus opacat* szerepel.) Lucanus tehát bizonyíthatóan forrásként használta az *Aeneis*-t az *Erichtho*-jelenet elbeszélésében, de az eposzra összességében mégis az jellemző, hogy kerüli a vergiliusi áthallásokat, Lucanus esetében itt nincs szó a rómaiak nagy becsben tartott

hőskölteményének dicsőítéséről, sokkal inkább annak felülmúlásáról van szó, még naturalisztikusabb, érzékletesebb és még komorabb képi megjelenítésről beszélhetünk.

Maga a *nekromanteia* jelenet Pompeius Sextus, Pompeius Magnus fia köré összpontosul. Sextus alakja a *Pharsaliában* némileg azt sejteti, hogy nem annyira méltó apja hírnevének (*Sextus erat, Magno proles indigna parente/cui mox Scyllaeis exul grassatus in undis/polluit aequoreos Siculus pirata triumphos*), a hatodik ének is azt példázza, hogy képtelen elviselni azt a bizonytalanságot, ami a jövőjét övezi (*mens dubiis percussa pavet rursusque parata est / certos ferre metus*), ezért is fordul Ericthóhoz, és figyelmen kívül hagyja, hogy a boszorkányság ilyen formája a *nefas* kategóriájába tartozik, ezért nem véletlen, hogy a halott Pompeius lelke végül nem méltatlannak tartott fiába, hanem Catóban vagy Brutusban inkarnálódik.

Sextus éjfél tájt keresi fel a boszorkányt és adja elő kérését, amit Erictho lelkesen fogad. Először szerezni kellett hozzá azonban egy testet, amit majd büverejével újra szóra bírhat. Erictho elfedi arcát egy mocskos kendővel (*caput squalenti nube*) és nekilát, hogy megtalálja prófétáját az égetetlen testek között (*dum Thessala vatem elegit*). Szinte tapintható az a borzalom, amely ezeket a temetetlen testeket körülveszi, éhes farkasok lesik a boszorkány minden lépését, és korgó gyomrú dögmadarak mereszti sóvár szemüket a lakomájuk között óvatos lépésekkel keresgélő Ericthóra.

Lucanus azt is leírja, hogy milyen szempontoknak kell megfelelni a kiválasztott testnek: erősnek kell lennie a testnek, és nem szabad, hogy a tüdőn vagy a belső zsigereken bármilyen károsodás vagy seb látszódjon (*pulmonis rigidi stantis sine vulnere fibras*). Kisvártatva rá is akadt áldozatára, amely a legfőbb szempontoknak megfelelt, majd egy kampóra rátűzve a testet (*inserto unco*) végigvonszolta sziklákon keresztül egészen a barlangjáig, ahol a szertartást végezte. Magában az üregben rettenetes rothadás szag terjengett és áthatolhatatlan volt a sötétség. Az alvilág bejárata található itt, ahonnan az alvilági istenek engedélyezik a lelkeknek az átjárást. Ericthónak megvolt hozzá az ereje, hogy felhívja a szellemeket a mélyből, nem kellett feltétlenül bármely alvilági istennek jóváhagynia ezt. Lucanus kétségessé teszi, hogy vajon ez a hasadék egy különálló, független üreg lenne, vagy már az alvilághoz tartozó barlang (*dubium est, quod traxerit illuc aspiciat Stygius an quod descenderit umbras*). Miután kísérője rémült arca láttán Erictho kiűzi Sextus szívéből a félelmet (*ponite trepida conceptos mente timores*), hozzálát a test módszeres előkészítéséhez. A test mellkasi része hullámozásba kezd, a belső részei pedig átítatódnak és megtöltődnek alvadt vérrel (*taboque medullas abluit*), majd ezután a boszorkány bőségesen ellátja mindenféle méreganyaggal a testet (*et virus large lunare ministrat*). Hozzávalóként a természet baljós eredetű elemeit keveri össze (*fetu genuit natura sinistro miscetur*): veszett kutya tajtékát, hiúz belső szerveit, hiéna kinövését, amely a szőrén található, szarvas húsát, amivel kígyó táplálkozik, halakat, amelyek visszatartják a hajót, noha Eurus délkelet felé fújja a vitorlákat (*puppem retinens Euro tendente rudentis / in mediis echenais aquis*); sárkányszemeket, arab szárnyas kígyót, amely a Vörös-tengerben őrzi az értékes kagylókat; szarvaskígyó líbiai fővényeken hagyott levedlett bőrét, és még számtalan dögletes alkotóelemet is vegyít, melyeket ő maga készített, vagy ő maga nevezett el. Ezután Erictho kántálásba kezd, hangját és szavait Lucanus különböző bestiális állatokhoz társítja, majd ezeket a félelmetes artikulálatlan hangokat felváltja egy inkantációs dal, amely az alvilági erőkhöz szól, megnevezi a Fúriákat, Styxöt, Poenat, Chaost, Hadést, Elysiumot, Persephonét, Hecatét, Ianitort (az alvilági kapu őrzőjeként

értelmezhető), Charónt, a „tüzes hullámok révészét” (*flagrantis portitor undae*) , és kéri őket, hogy térjen hozzá az árnyak világából a halott ember lelke.

Ilyen odaadó magatartás azonban nem marad hála és eredmény nélkül, kisvártatva megpillantja a test felé közeledő lidércet (*aspicit astantem proiectedi corporis umbram*) , ám a szellem megvetve nézi „egykori börtönét”, szánakozva pillant porhüvelyére és vonakodik újra megszállni azt. Erictho csodálkozva nézi a mozdulatlan testet, majd hirtelen haragjában élő kígyókkal ostromozza meg, saját magán is sebet ejtven, majd ismét az alvilági erőkhöz fordul, de ezúttal az elmaradt siker miatt fenyegetőzésbe kezd, vádolja a fúriákat, hogy valódi nevük kimondásával uralma alá vonja őket, Hecatét is megzsarolja, hogy leleplezi igazi arcát, mert mást mutat az istenek között magából, mint ami valójában (*ad quos alio procedure vultu ficta soles, Hecate, pallenti tabida forma ostendam*) , valamint addig merészkedik, hogy magát az alvilág urát is azzal fenyegeti, hogy ráusztja a titánokat (*tibi, pessime mundi arbiter, imittam ruptis Titana cavernis, et subito feriere die*).

A boszorkány mesterkedésével elérte azt, amit akart, a testben azonnal melegezni kezd az alvadt vér, és folyni kezd az erekben gyengéd érintéssel áramolva, a jéghideg testben lüktetni kezdenek a megsebesített zsigerek (*percussae gelido trepidant sub pectore fibrae*), majd szép lassan felegyenesedik a mindezidáig élettelenül heverő test. Lassan visszatér a látása, de az arcán még sápadt árnyalatokban ott látható a halál érintése is, beszélni azonban csak akkor tud, ha kérdésre kell válaszolnia (*vox illi linguaque tantum responsura datur*). Erictho ajánlatot tesz az életre keltett embernek: ha szavai igaznak bizonyulnak, megszabadítja örökre őt mindenféle boszorkányságtól, melyek megzavarhatják örök nyugalomát. Megígéri, hogy méltó végtisztességben fogja részesíteni, és az ő szellemét soha többé nem fogja semmilyen bűbajos a felszínre csalni. A test elbeszéli, hogy a felszíni viszálykodás visszhangot ver az alvilágban is a lelkek között, és ez a vad háború megzavarja a szellemek eddigi nyugalomát (*in piaque infernam ruperunt arma quietem*), az eddigi boldog árnyakon is végtelen szomorúság lett úrrá: a nagy Camillus árnya sírva fakad a birodalom hanyatlása miatt, Sulla Fortunának panaszkodik, Scipio gyászolja a líbiai fővényeken elpusztult szerencsétlen sarját (*deplorat Lybicis perituram Scipio terris infaustam subolem*), Cato is mérhetetlen fájdalmat érez utódja sorsának alakulása miatt, csak Brutust (*solum te, Consul depulsis prime tyrannis Brute, pias inter gaudentem vidimus umbras*) és Catilinát látja elégedettnek és boldognak, valamint azokat az árnyakat, akik a köztársaság ellenségeinek minősültek. A szellem arra inti Sextust, hogy ne a dicsőség hajtsa őt az életben, ne sűrösse saját végzetét, és ne kutassa jövőbeli sorsát, mert az majd időben rávilágít arra, mi a kötelessége. Maga Pompeius fogja vezetni őt, és óvva inti azoktól a területektől, melyeket kerülnie kell, és elvezeti oda, ahol majd szükség lesz rá (*ipse canet Siculis genitor Pompeius in arvis, ille quoque in certus quo te vocet, unde repellat, quas iubeat vitare plagas, quae sidera mundi*), majd említést tesz Pompeius legyőzéséről és Caesar megöléséről is. Ezután a test újra „követeli a halált” (*mortemque reposcit*), azonban addig nem tudja a boszorkány elbocsátani, míg a testében a különböző füvekből és összetevőkből készített szer és a varázisének hatása el nem múlik. A nekromanteia íratlan szabályai szerint a már meghalt embert nem lehet újra megölni (*nequeunt animam sibi reddere fata consumpto iam iure semel*).

A megállapodás szerint teljesíti Erictho az ígéretét, tölgyfából máglyát rakat, majd elégeti alkalmi prófétáját, majd mielőtt rájuk köszöntene a hajnal, a boszorkány parancsára a nap addig nem kel fel, míg Sextus a sötétség jótékony leple alatt nem tér vissza biztonságban a sátrába. Ericthónak tehát nemcsak ahhoz van meg a mágikus képessége,

hogy előhívja és feltámassza a holtakat, hanem Kirkéhez hasonlóan a természeti erőket is tudja kontrollálni.

Az általunk ismert irodalmi művek legtöbbször úgy ábrázolták a halotti jóslást, hogy egy közvetítő segítségével megidéznék egy halott ember alvilági szellemét, aki feltárja előttük a jövő titkait. A *Pharsalia* ezzel szemben szakít ezzel a hagyománnyal, egy csatatéren elhullott katona holttestét támasztja fel és beszélgeti. Nyilván a költő célja az eddigi tradíciókkal szembeni szakítás mellett az volt, hogy még inkább elborzassza az olvasót, hiszen egy temetetlen holttest „újboldi felhasználása” sokkal hatásosabb, sokkal jobban kifejezi azokat a rémséges dolgokat, amelyeket a költő saját korában átélt.

Lucanus mind korában, mind a későbbi időkben vegyes fogadtatásra talált. Petronius művében, a *Satyricon*ban bemutatja, hogy az eposzi normákat alapul véve hogyan is kellett volna a költőnek a *Pharsaliát* megszerkesztenie és megírnia. Eumolpus az, aki szerint „menekülni kell a szavak művészetének olcsó eszközeitől, s a néptől távol álló kifejezéseket kell választani” (*refugiendum est ab omni verborum, ut ita dicam, vilitate et sumendae voces a plebe semotae*). Véleménye szerint, aki a „polgárháború megírásának óriási munkájába belefog, összerogy a teher alatt, hacsak nincs irodalmi műveltséggel telítve.” (*Ecce belli civilis ingens opus quisquis attigerit, nisi plenus litteris, sub onere labetur.*)

A keresztény késő antikvitás kedvelte Lucanust, mert csökkentette a pogány istenek befolyását művében, a középkorban is elég népszerű műnek számított a *Pharsalia*, Dante például a pokol bugyrában – ahol szenvedéstől mentesen vannak a lelkek, mert ide azok kerültek, akiknek csak annyi volt a bűnük, hogy nem voltak megkeresztelve – találkozott Homérosszal, Horatiusszal, Ovidiusszal és Lucanusszal, és boldogan csatlakozik hozzájuk.

Irodalom

FALUS, R.: *A római irodalom története*. Budapest 1970.

GRAF, F.: *Magic in the Ancient World*. Harvard Univ. Press 1999.

HOUSMAN, A. E. (ed.): *LUCANUS: Pharsalia*. Oxford 1958.

OGDEN, D.: *Greek and Roman Necromancy*. Princeton University Press 2001.

MUELLER K. (ed.): *PETRONII ARBITRI Satyricon reliquiae*. Stuttgartiae – Lipsiae 1995.

VIRGIL: *Eclogues, Georgics, Aeneid I-VI*. Cambridge – Massachusetts – London 1994.

The necromancy scene in Lucan's *Pharsalia*

In the early imperial period, culture rather turned into declining, people tried to draw strength from older ideological traditions, their field of interest was gradually stretched, and the society losing interest in the imperial establishment, desperately hung on every such cult, which promised them salvation. In these circumstances wrote Marcus Annaeus Lucanus; his main work, the *Pharsalia* remained incomplete. At a guess, this work was written between A.D. 59 and 65, and the subject of the work was the battle of Pharsalus, with Julius Caesar defeating Pompey the Great. Lucan doesn't commit himself at the beginning of *Pharsalia*, he convicts both Caesar and Pompey because of their power lust. Later he represents Caesar's figure negatively stage by stage. The dictator's reign and his

politics is written with antipathy, Lucan doesn't attack Caesar himself but through the dictator's figure he evokes the emperor, Nero's figure and frequent ferocity. Only Cato proves a true hero in the *Pharsalia*, Lucan associates with him.

The Vergilian optimistic view is totally missing from the work. While Aeneas had any adversity in his life, the divine providence and his positive view of life always helped him out. We couldn't find gods in this epic either, they do not take part in arranging the fate of mankind; only one superhuman power exists, the prescribed destiny, which after it's own laws reorders the power relations between people and the states. In the sixth book the *Pharsalia* the necromancy's rite is carried out by a Thessalian witch, Erictho. Thessaly was known as the centre of witchcraft in ancient times, so it was not an accident that Lucan originated the sorceress in Thessaly. It is not sure whether Erictho really existed or not but her figure may be set parallel with the Vergilian Allecto fury. In the *Aeneid*, Iuno „called from gloom of hell Allecto, woeful power, from cloudy throne among the Furies” and the fury has to resolve the peace between Aeneas and Rutulus (*arma velit poscatque simul rapiatque inventus*). Both of them are common in bloodlust and both women enjoy the destruction and the massacre of humans. Their appearance is similarly furious. „A host of shapes she wears, and many a front of frowning black brows viper-garlanded” (*discolor et vario furialis cultus amictu induitur*) as well as Erictho's appearance „Bare was her visage, and upon her brow Dread vipers hissed” (*coma vipereis substringitur horrida sertis*). When Erictho angrily clobbers the unyielding corpse with a lot of snakes (*verberat immotum vivo serpente cadaver*) in this scene Vergil appears too, Allecto „upraised two coiling snakes out of her tresses, cracked the lashes of her scourge and wrathfully, with raving lips replied:” (*geminos erexit crinibus anguis verberaque insonuit rabidoque haec addidit ore*), and later, when Erictho goes out to the surface, her infectious presence makes serious damage: the rich harvest on the earth go smashed under her steps, and her putrid breathe contaminates the air (*semina fecundae segetis calcata perussit; letiferas spirando perdidit auras*). Erictho is totally different from the other sorceress known in earlier literature, her relationship with the underworld is deeper, she is the only mortal, who knows the Styx's secrets. In Lucan's opinion, Erictho's function is different from that of the other witches, among the sorceress she is without precedent, she doesn't continue the traditions but even reforms them (*hoc scelerum ritus, haec dirae crimina gentis/effera damnarat nimiae pietatis Erictho/inque novos ritus pollutam duxerat artem*). She isn't shudder from her victims' mutilation, and she kills, if the ritual needs fresh blood. Her character is parallel with the Vergilian Sibylla too, although there are also many points, in which they're different. Sibylla only shows the way to the underworld, and she shows utmost respect to the corpse, while carrying out necromancy. When Sibylla offers a sacrifice to the infernal gods „with groaning ground beneath her feet, the wooded hill-tops shook, and, as it seemed, she-hounds of hell howled viewless through the shade to hail their Queen” (*sub pedibus mugire solum, et iuga coepta moveri silvarum, visaeque canes ululare per umbram, adventante dea*). Erictho's voice is similar to that of a howling wolf, to dog's barking and snake's hissing, and she prays such a language, which is different from any human language (*dissona et humanae multum discordia linguae*). The searching motive is analogous too: Aeneas has to find the golden perch, while Erictho's task is to search a competent human body to the rite. In both cases the plot for the ritual event is a cavern. It's doubtless that Lucan's writing was to a certain extent based on Vergil's *Aeneid*, but in complex, the author wasn't tried for the similarity. The necromancy scene focus around Pompey Sextus, son of Pompey the Great. His figure

in the Pharsalia denotes, that he is not worthy to his father's fame (*Sextus erat, Magno proles indigna parente / cui mox Scyllaeis exul grassatus in undis / polluit aequoreos Siculus pirata triumphos*) Sextus can't bear this doubtfulness, which features his future (*mens dubiis percussa pavet rursusque parata est / certos ferre metus*). He looks up at the witch at midnight ignoring that such witchcraft belongs to the *nefas* category. The ritual needs a corpse, which has to be strong, and it's not allowed to have any pulmonary inner visceral damage (*pulmonis rigidi stantis sine volnere fibras*). Then she finds an adequate body, hangs it on a hook (*inserto unco*) and drags her victim through the rocks in her cave. In the cavern the darkness was impenetrable and horrible stink circulated. It was the entrance of the underworld; from where the spirits can go to the surface, once the infernal gods allowed it. The witch has the power to call the spirits from under, it was not necessary, that anyone of the infernal gods grants permission. It is dubious, that this cave is separated, being an independent cavity or this cavern belongs to the underworld (*dubium est, quod traxerit illuc aspiat Stygias an quod descenderit umbras*). After that, Erictho dabs the corpse with various toxins: she uses the lynx's inner viscera, the hyena excrescence, which is on the animal's fur, a rabid dog's drivel, etc. That is followed by an incantation, in which song Erictho asks for help from the infernal gods, she accosts the furies, Styx, Poena, Chaos, Hades, Proserpina, and Charon, and she begs them, so that the dead man's soul returned to the corpse. Shortly she sees a shadow near the corpse (*aspicit astantem proiacti corporis umbram*) but it does not want to occupy his old prison again. Erictho is rather angry, and she threatens the gods: she blackmails Hecate, and promises, that she will uncover her true face (*ad quos alio procedure vultu ficta soles, Hecate, pallenti tabida forma ostendam*) and she menaces to the king of the underworld: she sets the titans on him (*tibi, pessime mundi arbiter, imittam ruptis Titana cavernis, et subito feriere die*). This menace turns effective, blood grows hot in the corpse, the guts pulsate (*percussae gelido trepidant sub pectore fibrae*), slowly reviving the breathless corpse. His sight return, but he's not able to talk himself, only speaks when the witch ask him (*vox illi linguaque tantum responsura datur*). He reports, that the surface's discord echoes in the underworld, and this war disturbs the calm of the dead (*inopiaque infernam ruperunt arma quietem*) the so far happy spirits now turn bitter, the great Camillus's ghost burst out in crying because of the reign's decadence, Sulla complains to Fortuna, Scipio mourns on the Lybian sand died heir (*deplorat Lybicus perituram Scipio terris infaustam subolem*), Cato feels pain for his progeny's fate, only Brutus (*solum te, Consul depulsis prime tyrannis Brute, pias inter gaudentem vidimus umbras*) and Catilina are satisfied and the other spirits, who were the enemies of the republic. He admonishes Sextus, he doesn't have to move by the glory in his life, warns him from hurrying his own destiny not having to search his fate, saying that later it will be shown, what he has to do. Pompey the Great himself will lead his son on his way, he will secure those fields, which he has to avoid, and he will carry away those places, where Sextus presence is needed (*ipse canet Siculis genitor Pompeius in arvis, ille quoque in certus quo te vocet, unde repellat, quas iubeat vitare plagas, quae sidera mundi*). The prophet reports the defeat of Pompey and the assassination against Caesar. After that the ghost wants to return home, but the witch can't dismiss yet, until the toxin's effect passes away. By the necromancy's rule it's not possible, that an already dead man is killed again (*nequeunt animam sibi reddere fata consumpto iam iure semel*).

In literary works necromancy is demonstrated that someone with a mediator's help summons a dead man's infernal ghost and this person speaks the secrets of the future.

Lucan breaks with the tradition reviving a dead soldier and he's Erictho's prophet. The *Pharsalia* finds a miscellaneous reception. Petronius in his work the *Satyricon* criticized that Lucan ignores the epic paraphernalia, and he thinks, that someone, who tries to write about the civil war, will succumb under the weight, unless hi/she is complete with literary education (*Ecce belli civilis ingens opus quisquis attigerit, nisi plenus litteris, sub onere labetur.*). However late Christian antiquity prefers it, because he decreased the role of the pagan gods.